

УДК 007 : 304 : 659.3

ГРОМАДСЬКІ ФАКТ-ЧЕКІНГОВІ ПРОЕКТИ: ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ МЕДІА СФЕРІ¹

КОЗИР Юлія,

канд. наук із соц. комунік., e-mail: y.kozur@journ.sumdu;

ЄНІНА Анна,

студентка магістратури, e-mail: yenina.anna@gmail.com;

Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова, 2, Суми, 40007, Україна

Аналізується робота громадських факт-чекінгових проектів в Україні «StopFake» та «VoxCheck» як засобів реалізації європейських цінностей у національному інформаційному просторі. Проекти характеризуються за п'ятьма напрямками: інструменти аналізу інформації, методика спростування недостовірної інформації, різноманітність тематики, розмір аудиторії, обсяг роботи. У висновку наголошується на необхідності обміну досвідом між такими проектами, що дозволить розширити панель інструментів, за допомогою яких перевіряється та презентується інформація, а також побачити й виправити недоліки й обмеження у власній роботі.

Ключові слова: факт-чекінг, верифікація, мас-медіа, європейські цінності.

Вступ. Цінності можна визначити як життєві орієнтири, устремління, які людина вільно обирає, щоб керуватися в прийнятті рішень. В основі державної політики країн Європейського Союзу лежать демократичні та ліберальні ідеї. Тож і європейські цінності визначають як ліберально-демократичні [1, с. 1]. Основний документ, у якому закладені європейські цінності, – Європейська конвенція з прав людини, що базується на Загальній декларації прав людини, проголошеній ООН. Обидва документи законодавчо закріплюють свободу, рівність, братерство, повагу до гідності інших людей. Зокрема в статтях 18 і 19 Декларації йдеться про внутрішню свободу – думок, переконань, право їх дотримуватися й безперешкодно висловлювати, а також «свободу шукати, одержувати й поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами й незалежно від державних кордонів» [4]. Однак, користуючись правами, людина бере на себе й обов'язки перед суспільством (стаття 29).

Медіакомунікації розвиваються в напрямі налагодження двостороннього симетричного (діалогічного) спілкування зі споживачем. Це означає, що технології надають і мас-медійним інституціям, і споживачам приблизно рівні можливості для пошуку, одержання й поширення інформації.

У цій ситуації верифікація даних стала важливим засобом інформаційного самозахисту від виявів свободи інших людей. По-перше, від ненавмисних спотворень фактів: оскільки широкі кола непрофесіоналів отримали доступ до поширення контенту. По-друге, від навмисних, маніпулятивних спотворень (чому сприяють мультимедійні можливості, а також слабе правове регулювання інформаційної інтернет-діяльності в більшості країн).

Популярності набули різноманітні проекти з медіаграмотності, покликані навчити правильно оцінювати, відбирати, перевіряти інформацію, тобто надати робочі інструменти й інструкції, як ними користуватися. Однак навіть пройдений курс занять не гарантує, що людина користуватиметься цими інструментами надалі. У зв'язку з цим створюються громадські факт-чекінгові проекти, учасники яких ґрун-

¹ Робота виконана в рамках дослідження «Механізми впливу інститутів громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні». Номер державної реєстрації 15.01.10-02.16/18.ЗФ.

товно підходять до перевірки інформації, а результати своїх розвідок викладають у відкритий доступ для загального користування. Прикладами таких громадських проєктів в Україні є «StopFake» та «VoxCheck».

Вивчення діяльності таких проєктів є *актуальним*, оскільки дозволяє відібрати, узагальнити й популяризувати найкращий досвід у сфері факт-чекінгу.

Діяльність проєктів із верифікації даних у науковому середовищі наразі мало досліджена, оскільки об'єкт вивчення ще порівняно новий. Фейк та близькі до нього інформаційні явища, особливості створення та поширення фейків вивчали Й. Варій, Л. Грейвз, С. Ільченко, З. Коваль, М. Лібікі, Л. Макаренко, Д. Малежик, І. Мудра, О. Паршакова, О. Саприкін, Г. Хоменко та інші.

Мета нашого дослідження – з'ясувати специфіку верифікаційної діяльності громадських факт-чекінгових проєктів «StopFake» та «VoxCheck» як засобів реалізації європейських цінностей у медіасфері України.

Завдання, поставлені для реалізації мети:

- конкретизувати поняття фейкової новини, узагальнити теоретичні напрацювання щодо фейку;

- оцінити масштаби сьогодишньої верифікаційної діяльності медіа та громадських ініціатив;

- описати особливості роботи українських громадських факт-чекінгових проєктів «StopFake» та «VoxCheck» та їх роль для реалізації європейських цінностей у сфері інформування громадян.

Новизна полягає в зіставленні методів роботи українських факт-чекінгових проєктів.

Методи дослідження. У ході роботи застосовуємо системно-структурний, описовий методи, якісний та кількісний контент-аналіз.

Кожен факт-чекінговий проєкт має свої особливості, тематичне поле, географію. Ми пропонуємо п'ять складових опису діяльності таких проєктів: інструменти аналізу інформації; методика спростування недостовірної інформації; різноманітність тематики; розмір аудиторії; обсяг роботи. За цією структурою й описується кожен проєкт.

Результати й обговорення. У медіакомунікаціях «фейк» – це відносно новий термін. Українська дослідниця І. Мудра пропонує таке його визначення: «спеціально створена новина, подія чи журналістський матеріал, який містить неправдиву або перекручену інформацію, що дискримінує певну людину чи групу осіб в очах аудиторії» [9, с. 185].

За визначенням інтерактивного посібника з медіаграмотності «Медіадрайвер» фейк – це «усе, що вводять в оману інших, вдаючи щось, чим насправді не є; фейковий – несправжній, але зроблений так, щоби здаватися справжнім». Однак у тому ж посібнику у розділі «Фейки» наводиться дещо інше визначення: «інформація, що не відповідає дійсності; повідомлення про щось, що ніколи не відбулося. Зазвичай фейки складаються з частково правдивих фактів або замасковані під реальну новину» [7]. Дослідники Д. Малежик та Г. Хоменко зазначають, що в широкому сенсі «фейк» – фальсифікація новин, сайтів, блогів відомих осіб [6, с. 51]. Вони проводять паралель між термінами «фейк» та – «качка» (помилкова чи навмисно спотворена інформація).

За методом поширення І. Мудра поділяє неправдиву інформацію в інтернет-медіа на мас-медійні фейки (створюються спеціально для поширення в ЗМІ) і мережеві чутки (чиїсь вигадки, що поширюються через соціальні мережі). За формою фейки можна класифікувати так: фотофейк, відеофейк і фейковий журналістський матеріал» [10, с. 185].

Три різновиди фейкової інформації на телебаченні та в інтернеті за Є. Грищенко [3, с. 221] – це 1) фейкові платформи, що не приховують характеру інформацію. Їхня мета – розважити чи зацікавити аудиторію; 2) фейкові сторінки реальних публіч-

них осіб, на яких використовується особиста інформація з метою введення в оману користувачів; 3) фейкові ЗМІ (переважно радіо та телебачення), що розміщують здебільшого новинний і політичний контент.

Фейки виникають із багатьох причин. Умисні можуть створюватися задля інформаційної атаки, експерименту, жарту. Ненавмисні – через брак кваліфікації, досвіду, уважності, часу.

Наприклад, відповідно до стандартів BBC, журналіст зобов'язаний написати заголовки та декілька речень про сенсаційну подію впродовж 5 хвилин після того, як він дізнався про неї. У цей час також входить перевірка інформації з мінімум двох альтернативних джерел. Через 10 хвилин журналіст має поновити новину цитатою чи додатковими фактами. А через 20–25 хвилин новина має бути повністю готова. Такі вимоги до стандарту оперативності. Тут відбувається боротьба між оперативністю і точністю. Принципи монетизації стрічки новин у пошукових системах передбачають більшу кількість переглядів, і, відповідно, – доходів, за умови, що новина вийшла однією з перших. Лише після публікації деякі редактори стрічки новин верифікують інформацію.

Медіаексперт М. Скорик розповідає про феномен «редактора вихідного дня» [11]. На стрічці новин вночі та у вихідні працюють здебільшого працівники з мінімальним досвідом чи студенти. Тому переважно в цей час вкидаються фейки.

Раніше недостовірні інформація викликала спротив та негатив від реципієнтів, тепер же попитом користуються сайти, що зумисно створюють недостовірний контент. «Faking News», «UaReview» та «Репортажист» – найвідоміші в Україні. З іншого боку, поява такого контенту може розвивати критичне мислення, адже так у людини формується розуміння, як виглядає фейк.

Журналістка «The Washington Post» К. Дьюї вела колонку «Що було фейком в інтернеті цього тижня». Однак авторка зневірилась у своїй роботі, адже «люди хочуть вірити у достовірність тих фейків, які вони поширюють» [13].

Публікуючи фейкову новину в інтернеті, автори розраховують на ключову особливість – анонімність користувачів, а також можливість множинної дії. Такі матеріали можуть одночасно просуватися через багато різних сайтів. При цьому користувачі зустрічають одну і ту ж новину на багатьох платформах, внаслідок чого у них складається враження, що новина дійсно достовірні. [2, с. 331].

У грудні 2016 р. голова Європарламенту М. Шульц та міністр юстиції Німеччини Х. Маас закликали до ухвалення законів на рівні ЄС, які б сприяли зменшенню поширення фейків [11]. Чинovníки зазначили, що недостовірні інформація шкодить як правам окремих громадян, так і демократії взагалі.

Пошукова система «Google» обмежила рекламу на веб-сторінках, що публікують фейкові новини. Це впливає на позицію в пошуку, а в результаті – і на прибуток. Таким чином компанія стимулювала користувачів до ретельнішої перевірки контенту [16].

Того ж місяця генеральний директор соціальної мережі «Facebook» М. Цукерберг анонсував [15]. інструменти боротьби з фейковими новинами. З того часу в соціальній мережі можна сповістити про дезінформацію. Якщо таке повідомлення набирає необхідну кількість скарг, його спрямовують на перевірку в факт-чекінгові компанії-учасниці програми «International Fact-Checking Network».

Задля викриття порушень з'явилися профільні ресурси. Найвідоміші в Європі та США – «Snopes», «Washington Post Fact Checker», «FactCheck», «Politifact», «FactCheckEU», «Bellingcat».

Існують проекти, мета яких – ініціювати критичний факт-чекінг серед громадян. «Verily» – сервіс для перевірки інформації через краудсорсинг. На сайті www.verily.com публікуються запити на перевірку. Користувачі самостійно перевіряють та публікують результати, надаючи докази: фото з іншого ракурсу, назви вулиць, посилання на «Google Street View» тощо.

В Україні з дезінформацією борються такі громадські проекти, як «StopFake», «VoxCheck», «InformNapalm», «Інформаційний спротив», «OmTV», «FactCheck», «Слово і діло», «Дослівно» тощо. На кожному порталі є опція «повідомити про фейк» [12].

Проект «StopFake» створено через засилля псевдоновин у соцмережах. Спочатку над ним працювали медійники на волонтерських засадах, потім вони почали збирати кошти на краудфандинговій платформі. Це інтернет-сайт для перевірки публікацій на походження і достовірність, спростування спотвореної інформації і пропаганди щодо подій у нашій країні, що поширюються вітчизняними та закордонними ЗМІ. Автори проекту вважають за необхідне боротися з фальшивими матеріалами в інтернеті, адже багато хто вже не вірить телебаченню і звертається для ознайомлення з новинами до мережі, сподіваючись на об'єктивність. Проект реалізовано за адресою stopfake.org 2 березня 2014 р. російською та англійською мовами. Ініціаторами стали випускники й студенти Могиллянської школи журналістики і програми для журналістів і редакторів «Digital Future of Journalism». До проекту залучають журналістів, програмістів, перекладачів та інших волонтерів, які допомагають перевіряти, редагувати, перекладати і поширювати інформацію у соцмережах та мас-медіа [8, с. 49]. Команда проекту проводить тренінги з верифікації інформації для української та зарубіжної громадськості, організовує конференції й семінари. За підтримки посольства Великої Британії в Україні команда запустила для мешканців Донбасу безкоштовну газету «Твоє право знати», яка має навчити читачів основам медіаграмотності [6]. Зараз над проектом працює 22 фахівці, серед них автор ідеї О. Юркова.

«VoxCheck» – це факт-чекінговий проект в Україні, який перевіряє висловлювання політиків найвищих ланок. Проект запрацював у грудні 2015 року. «VoxCheck» співпрацює з «Українською правдою», «Новим временем» і ресурсом Liga.net. Функціонує на базі незалежної аналітичної платформи «VoxUkraine», створеної економістами з України, Європи та США. Як і «StopFake», «VoxCheck» декілька місяців працював на волонтерських засадах, а потім команда почала збирати кошти на краудфандинговій платформі.

«VoxCheck» започаткували проект із Громадським телебаченням, у межах якого виготовляють щотижневі ролики та транслюють їх на платформі соціальних мереж Громадського. Цей проект до квітня 2017 р. фінансувався організацією «National Endowment for Democracy». Таким чином факт-чекери сподіваються надихнути інші телеканали перевіряти слова політиків [16]. Автор проекту – О. Шкарпова. Усього над проектом працює 6 осіб.

Проект «StopFake». Інформація від проекту подається російською, італійською, голландською, англійською, румунською, іспанською, болгарською, французькою, чеською, польською та німецькою мовами.

Сайт має такі основні рубрики: «Главная», «О нас», «Мнения», «Контекст», «Видео», «Подкаст», «Инструменты», «Исследования» та «Тест». У кожного з указаних розділів є підрубрики для створення простіших умов використання платформи аудиторією. Саме з цією метою розробники сайту й зробили вікно для самостійного пошуку потрібної інформації за ключовими словами чи фразами.

Для більшого охоплення аудиторії представники проекту розповсюджують свої матеріали через соціальні мережі.

Інструменти аналізу інформації. На сайті проекту «StopFake» (<http://www.stopfake.org/>) існує спеціальний розділ, де адміністрація та автори роз'яснюють аудиторії, якими інструментами вони користуються для боротьби з неправдивою інформацією («Инструменты» – «Как распознать фейк»: <http://www.stopfake.org/kak-raspoznat-fejk/>). Серед них:

- 1) аналіз фото;
- 2) пошук фейкової інформації у відеоматеріалах;

- 3) робота зі свідченнями очевидців;
- 4) повідомлення західних ЗМІ.

Фотофейк – найпоширеніший, хоча спростовується найлегше. Це може зробити кожен користувач, ввівши фото в пошуку «Google». Також існує низка плагінів для браузера, що допомагають верифікувати фото (наприклад, «RevEye», «TinEye»).

Робота «Фотофейк: киевляне стали на колени перед Байденом»². Під час візиту до Києва Віце-президента США Дж. Байдена в соціальних мережах і на деяких про-російських сайтах опубліковано фото, на якому люди стоять на колінах на вулиці Грушевського. У підписі до фотографії стверджувалося, що це кияни, які «просять Байдена «врятувати» їх від Яценюка». Інформація розповсюджена соціальними мережами (наприклад, «Однокласники») та деякими інформаційними агентствами (наприклад, «Новороссиа»).

За допомогою сайту для пошуку зображень TinEye вдалося знайти оригінал, датований 18 січня 2015 р. Тоді тисячі людей вийшли в центр Києва для вшанування пам'яті перших жертв зіткнень під час Євромайдану.

Відеофейк. Видати неправдиву інформацію, представлену посередництвом відео-файлу може розповсюдження його на YouTube. Якщо видимих ознак фейку немає, звертають увагу на деталі. Наприклад, скільки разів файл «заливали» на вже вказаній платформі, кількість переглядів чи коментарі. Не менше важливими є змістові деталі відео: номери автомобілів, таблички за назвами вулиць тощо.

Крім того, фейковість відеосюжету перевіряють через пошук за ключовими словами на платформі YouTube чи в пошуковій системі Google.

Наприклад, у матеріалі «Відеофейк: взрив на дорозі в Комсомольское»³ йдеться, що канал сепаратистів «News Front» у програмі «Сводка новостей Новороссиа» від 27 грудня 2014 року показав відео вибуху на дорозі. Однак, як з'ясували фахівці зі «StopFake», це відео зняте ще в липні. Знімали, імовірно, у Луганську, а вперше опублікували на «Youtube» 7 липня із заголовком «Вибух «Ниви» з міномета в Луганську».

Свідчення очевидців – найскладніший спосіб аналізу даних. Не завжди просто поспілкуватись із очевидцем події, а, тим більше, перевірити достовірність його розповіді. Проте, дотримуючись низки правил, таким чином дійсно можна викрити неблагонадійних інформаторів. Необхідно отримати докази від людини, яка представляється очевидцем, що вона справді перебувала на місці події. Потрібне й розуміння психології, щоб оцінити, чи не вводять вас в оману. Також рекомендується придивитися, чи не згадувався цей свідок в інших публікаціях, оскільки людина може видавати себе за когось іншого й поширювати неправдиву інформацію задля фінансової чи моральної вигоди.

Прикладом використання свідчень очевидців та перевірки інформації завдяки іноземним мас-медіа є матеріал «Заказ на терор в Криму: РФ заведомо перебрисла штурмовиков и десант»⁴. Тут розвінчується інформація, що штурмові операції в Криму не були заздалегідь сплановані російським урядом. Серед доказів воєнної підготовки на півострові стали свідчення очевидців. Так, наприклад, на півночі Криму, в Красноперекопському районі очевидці повідомляли про регулярні переміщення залізничних ешелонів із військовою технікою, колон вантажівок з гаубицями на буксирах і РСЗВ «Град».

² Фотофейк: киевляне стали на колени перед Байденом [Електронний ресурс] // StopFake. – 12. 12. 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.stopfake.org/fotofejk-kievlyane-stali-na-koleni-pered-bajdenom/>.

³ Відеофейк: взрив на дорозі в Комсомольское [Електронний ресурс] // StopFake. – 31. 12. 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.stopfake.org/videofejk-vzryv-na-doroge-v-komsomolskoe/>.

⁴ Заказ на терор в Криму: РФ заведомо перебрисла штурмовиков и десант [Електронний ресурс] // StopFake. – 13. 08. 2016. – Режим доступу : <http://www.stopfake.org/zakaz-na-terror-v-krymu-rf-zavedomo-perebrosila-shturmovikov-i-desant/>

Методика спростування недостовірної інформації. Кожен проект, спрямований на спростування інформації, виконує свої завдання специфічними способами й засобами.

Проаналізувавши публікації сайту «StopFake» за січень–лютий 2017 року, ми виявили таку структуру презентації розвінчаних фейкових новин:

- 1) опис ситуації з елементом фейку;
- 2) аргументація, яку наводять автори фейкової новини;
- 3) перелік видань, що стали каналами передачі фейкових фактів;
- 4) розвінчування описаної ситуації (цитування компетентних осіб, демонстрація елементів, що викликають недовіру в читача/глядача/слухача. Усі відомості підкріплюються медіафайлами (фото, скріншоти, відео і тому подібне), гіперпосиланнями на джерела для ілюстрації, порівняння тощо.

Розглянемо цю схему на прикладі матеріалу «Фейк: в Києве повысят тарифы на электроэнергию ради “достойного Евровидения”»⁵. Дата публікації – 21 лютого 2017 року. Рубрика – «Новости». Опис ситуації: «Російські ЗМІ поширили фейк, запущений українським виданням «Вести», про те, що нібито кияни стануть тепер платити більше за електрику заради «гідного проведення пісенного конкурсу «Євробачення-2017». Київська міськадміністрація (КМДА) ще в січні заявила, що «ця інформація не відповідає дійсності і є некоректною».

Аргументація авторів фейкової новини: «Журналісти видання «Вести» посилаються на запит депутата Київради О. Пабата. Йому в КМДА нібито заявили, що необхідно ремонтувати електромережі для гарантованого електропостачання під час Євробачення і що міська влада планує ці витрати «включити в тариф на передачу електроенергії». Раніше, на початку січня «Вести» вже поширювали подібну «новина», і її вже один раз спростовували в Київській міськадміністрації».

Канали поширення неправдивих даних: фейк опублікували як українські, так і російські ЗМІ: «Факти» ICTV, «News24UA», «LIFE.ru», «ПолітНавігатор», «Lenta.ru», «NewsFront», ТРК «Зірка» та інші.

Розвінчування фейкової інформації та аргументація спростування: «Так, заступник голови КМДА Олексій Резніков заявив, що інформація про підвищення тарифів не відповідає дійсності. «Правда серед цих заяв тільки в тому, що електромережі в мікрорайоні дійсно вимагають модернізації: як для того, щоб забезпечити безперебійне постачання електроенергії під час проведення Євробачення, так і для нормального забезпечення мікрорайону в цілому поза конкурсом. В іншому, хочу підкреслити – кияни не постраждають і не будуть платити більше». Також в міськадміністрації заявили, що витрати на ремонт закладені в щорічний ремонтний фонд «Київенерго».

Депутат Київради О. Пабат, на якого посилалися «Вести», спростував цю новину. «Киянам не підвищать тариф на електрику через Євробачення. Ще раз кажу я в зв'язку з неточною трактуванням моїх слів в ЗМІ», – написав політик на своїй сторінці в Facebook. У відповідь на запит О. Пабата, який той доклав до свого допису, вказується, що «тариф на електроенергію для населення встановлено постановою Національної комісії від 26.02.2015 № 220 та є єдиним для споживачів по всій Україні». Додано гіперпосилання на видання «Вісті», «News24UA», Київську міську державну адміністрацію.

Різноманітність тематики. Проаналізувавши 74 матеріали за період з 1 січня по 21 лютого 2017 р., ми виявили, що за цей період найчастішими були публікації з таких тем: Євробачення; «русобобія» в Україні; військові дії на Сході України; взаємодія України з іноземними країнами; рівень життя українського населення; українська влада.

⁵ Фейк: в Києве повысят тарифы на электроэнергию ради «достойного Евровидения» [Електронний ресурс] // StopFake. – 2017. – Режим доступу : <http://www.stopfake.org/fejk-v-kyeve-povysyat-tarify-na-elektroenergiyu-radi-dostojnogo-evrovideniya/>

Розмір аудиторії. Оскільки ми не маємо доступу до оцінки аудиторії безпосередньо сайту проекту, було проведено дослідження кількості читачів завдяки переходу до спільнот «StopFake» у соціальних мережах. У «ВКонтакте» підписниками спільноти проекту станом на 22 лютого 2017 р. значилося 1 547 370 осіб. У «Facebook» – 51 608 осіб. Підписниками каналу проекту на платформі YouTube є 29 036 осіб.

Обсяг роботи. Завдяки наявності архівування даних безпосередньо на сайті StopFake, можна підрахувати, що з 1 березня 2014 року по 22 лютого 2017 року тут викладено 2142 матеріали. Найбільше фейкової інформації про події в Україні з'явилося у березні 2014 року (105 журналістських доробків), а найменша кількість заповнила ЗМІ, відповідно до аналізу «StopFake», у вересні 2014 року (31 матеріал).

Проект «VoxCheck» називає себе першим факт-чекінговим проектом в Україні, хоча з цим твердженням важко погодитися, зважаючи на історію проекту «StopFake». Активісти «VoxCheck» перевіряють заяви політиків. Ресурс можна переглядати українською, російською та англійською мовами, однак не всі матеріали перекладаються для всіх трьох версій.

Проект є складовою платформи «VoxUkraine», яка має сторінки в соціальних мережах, акаунти в «Telegram» і «Medium».

Інструменти аналізу інформації. У проекті «VoxCheck» слова політиків перевіряють, зіставляючи з інформацією з відкритих джерел (офіційні сайти органів влади, дані соціологічних досліджень, різноманітні електронні бази даних, інтернет-ЗМІ), і надають посилання на першоджерела. За необхідності фахівці проекту надсилають письмові інформаційні запити до офіційних осіб, установ.

Методика спростування недостовірної інформації. Свої спростування проект подає в текстовому та/або відеоформаті. Текстові матеріали починаються з формулювання проблеми. У цьому блоці вказується, про заяви якого політика чи з якої теми йтиметься.

Далі по черзі наводяться цитати посадовців та аргументовані спростування від представників «VoxCheck». Хоча не завжди в якості аргументу виступає підтверджений посиланням на джерело факт (наприклад, у матеріалі «Відео-VoxCheck #21: Маніпулюй, якщо зможеш. Питання вугілля»⁶ думкам політиків протиставляються міркування авторів публікації – редактора проекту О. Шкарпової та аналітика М. Скубенка). Кожній цитаті виноситься вердикт: «правда», «неправда», «маніпуляція» чи «перебільшення».

Іноді публікації супроводжуються таблицями, схемами для роз'яснення зібраних даних. Блокова структура й відповідне шрифтове та кольорове оформлення полегшують сприйняття.

Різноманітність тематики. За час існування проекту порушувалися теми охорони здоров'я, бюджету, банківського сектору, освіти, енергетики. Серед політиків, висловлювання яких перевіряють, П. Порошенко, М. Саакашвілі, В. Гонтарева, депутати Верховної Ради України та інші. Проект відслідковує реакцію посадовців на його діяльність і вступає в дискусію, залучаючи незалежних авторів, щоб відстояти факти (наприклад, у матеріалі О. Жолудь «Перевірка тих, хто перевіряє»⁷).

Розмір аудиторії. Дані про перегляди voxukraine.org відображаються на сторінках сайту. Що стосується соціальних мереж, то в «Facebook» проект має 9438 підписників, у «Twitter» – 1773 особи, на «YouTube» – 460. Однак окремо про відвідування «VoxCheck» дані недоступні.

Обсяг роботи. Перший матеріал цього проекту опублікований 19 січня 2015 року. Звідтоді до лютого 2017 включно нараховується 35 публікацій – аналітичних, роз-

⁶ Шкарпова О., Скубенко М. Відео-VoxCheck #21: Маніпулюй, якщо зможеш. Питання вугілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://voxukraine.org/2017/02/17/voxcheck-pro-blokadu-vugillya-video/>

⁷ Жолудь О. Перевірка тих, хто перевіряє / Олександр Жолудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://voxukraine.org/2016/12/05/perevirka-ua/>

горнутих, із детальними роз'ясненнями, дві з них супроводжується відеOVERсіями, які свого часу демонструвалися на «Громадському ТБ». У середньому публікується 2–3 матеріали на місяць.

Таким чином, можна говорити про спеціалізацію громадських факт-чекінгових проєктів і, відповідно, цільовий добір методів аналізу і презентації результатів перевірки фактажу. Проєкт «StopFake» постійно проводить освітню роботу і в Україні, і за її межами, ділиться напрацьованими методами. Інші ж українські факт-чекінгові проєкти поки що не виявили такої активної медіаосвітньої діяльності.

Висновки та перспективи. Утвердження цінності свободи слова й можливість кожного в інтернет-епоху висловлювати свої думки призвело й до зловживань, зокрема у вигляді створення й поширення фейків. Із описів методик роботи верифікаційних проєктів «StopFake» та «VoxCheck», можна побачити, що громадські ініціативи навіть при обмежених людських і фінансових ресурсах можуть стати ефективним засобом врегулювання меж свободи слова в суспільстві. Тематика, засоби й підходи до факт-чекінгу можуть бути різними: перевірка інформації у відкритих джерелах, спілкування з очевидцями, колективні чи індивідуальні розслідування тощо; презентація результатів у вигляді коротких оперативних публікацій чи розгорнутих глибоко аналітичних. Новітні технології та просування медіаграмотності відкривають для кожного громадянина можливість брати участь в інформаційній «саморегуляції» свого суспільства, без необхідності втручання держави.

Подальше розширення аналізу й на інші українські верифікаційні проєкти може дати цінні результати й дозволить повніше охопити та систематизувати розроблені на сьогодні методи й інструменти перевірки мас-медійної інформації.

1. *Амельченко Н.* Цінності об'єднаної Європи [Електронний ресурс] / Н. Амельченко. – К. : ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», 2013. – 48 с. – Режим доступу : http://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf. – Дата доступу: 08.02.2017.

2. *Вітушко Н.* Перевірка інформації на достовірність у процесі підготовки джерельної бази бібліотечного аналітичного продукту в умовах інформаційного протистояння / Н. Вітушко // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2014. – Вип. 39. – С. 328–339.

3. *Грищенко Е.* Фейк-нюз как жанр новостного дискурса / Е. Грищенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія. – 2014. – № 13. – С. 220–223.

4. *Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kr-admin.gov.ua/mol/molod/2.pdf>. – Дата доступу: 02.03.2017.

5. *Здіорук С.* Загальнонаціональні аудіовізуальні медіа як інструмент трансляції європейських цінностей. Аналітична записка / С. Здіорук, М. Кияк // Національний інститут стратегічних досліджень : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/januar2009/3.htm>. – Дата доступу: 02.03.2017.

6. *Малежик Д. І.* Вплив інтернету на формування інформаційного простору в Україні / Д. І. Малежик, Г. В. Хоменко // Перспективні напрямки світової науки : Збірник статей учасників тридцять другої міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний потенціал світової науки - ХХІ сторіччя» (2–7 квітня 2015 р.). – Том 1. Науки гуманітарного циклу. – Запоріжжя : Видавництво ПГА, 2015. – С. 48–49.

7. *«МедіаДрайвер»* : мультимедійний онлайн-посібник [Електронний ресурс] / За ред. : Д. Дуцик, М. Дорош. – ГО «ДетекторМедіа», 2016. – Режим доступу : <http://mediadriver.online/>. – Дата доступу: 10.02.2017.

8. *Мордюк А. О.* Як працювати з інтернет-контентом, щоб не стати жертвою маніпуляції: поради журналістам від вітчизняних та європейських експертів / А. О. Мордюк // Наукові записки Інституту журналістики. – 2014. – Т. 56. – С. 240–246.

9. *Мороз В.* Верифікація в інтернеті : дистанційний курс [Електронний ресурс] / Віталій Мороз, Михайлина Скорик // ВУМ online. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2014_56_48. – Дата доступу: 10.02.2017.

10. *Мудра І.* Поняття «фейк» та його види у ЗМІ / Ірина Мудра // Теле- та радіожурналістика. – 2016. – Вип. 15. – С. 184–188.

11. *Посилити боротьбу з фейковими новинами закликав глава Європарламенту* [Електронний ресурс] // Новини науки. – 2016. – Режим доступу : http://novynynauky.com/news/posiliti_borotbu_z_fejkovimi_novinami_zaklikav_glava_evroparlamentu/2016-12-19-4751. – Дата доступу: 09.02.2017.

12. *Семенюк Р.* Як не стати жертвою російської пропаганди, або Як перетворити Інтернет на детектор брехні / Руслан Семенюк // Народна армія. – 2017. – 20 січ.

13. *Dewey C.* What was fake on the Internet this week: Why this is the final column [Електронний ресурс] / Caitlin Dewey // The Washington Post. – 2015. – Режим доступу : https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2015/12/18/what-was-fake-on-the-internet-this-week-why-this-is-the-final-column/?utm_term=.76b963820579. – Дата доступу: 09.02.2017.

14. *Facebook* запускає нові інструменти для вирішення проблем із фейками [Електронний ресурс] // MediaSapiens. – 2016. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/web/social/facebook_zapuskay_novi_instrumenti_dlya_virishennya_problemi_iz_fejkami/. – Дата доступу: 09.02.2017.

15. *Google plans to punish websites publishing fake news* [Електронний ресурс] // skyNEWS. – 2016. – 15 лист. – Режим доступу : <https://news.sky.com/story/google-plans-to-punish-websites-publishing-fake-news-10658033>. – Дата доступу: 09.02.2017.

16. *VoxCheck*: змушуємо політиків казати правду [Електронний ресурс] // ВеликаІдея. – Режим доступу : <https://biggggidea.com/project/voxcheck/#>. – Дата доступу: 09.02.2017.

UDC 007 : 304 : 659.3

Public Fact Checking Projects: Means for Realization of European Values in Ukrainian Media Sphere

Kozyr Iuliia, PhD (Social Communications), e-mail: yuliakozyr8@gmail.com;

Ienina Anna, Student of Master, e-mail: yenina.anna@gmail.com;
Sumy State University, 2, Rymsky-Korsakov St., Sumy, 40007, Ukraine.

The authors analyze Ukrainian public fact checking projects – «StopFake» and «VoxCheck» as the means for realization of European values in Ukrainian media sphere. They characterize the projects from five aspects: tools to analyze information; methods to disprove unreliable information; diversity of topics; size of audience; amount of work done. The conclusion says that experience exchange can enrich the range of tools used by fact checking projects to verify and to present information. It can also help to see shortcomings in their work.

Key words: fact checking, verification, mass media, European values.

Общественные факт-чекинговые проекты: средства реализации европейских ценностей в украинской медиасфере

Козырь Юлия, Енина Анна

Анализируется работа общественных факт-чекинговых проектов в Украине «StopFake» и «VoxCheck» как средств реализации европейских ценностей в украинской медиасфере. Проекты характеризуются по пяти направлениям: инструменты анализа информации, методика опровержения недостоверной информации, разнообразие тематики, размер аудитории, объем работы. Делается вывод о необходимости обмена опытом между такими проектами, что даст возможность расширить панель инструментов проверки и презентации информации, а также увидеть и исправить недостатки в собственной работе.

Ключевые слова: факт-чекинг, верификация, масс-медиа, европейские ценности.

1. Amelchenko, N. (2013), *Tsinnosti obiednanoi Yevropy* [Values of united Europe], Laboratory of legislative initiatives, available at: http://parlament.org.ua/upload/docs/European_Values.pdf (access February 8, 2017).

2. Vitushko, N. (2014), “*The information’s checking for veracity in the preparation of the sources’ base of library’s research product in the information confrontation*”, *Naukovi pratsi nationalnoi biblioteki Ukrainy imeni V.I. Vernadskoho*, vol. 39, pp. 328–339.

3. Hryshchenko, E. (2014), “*Fake news as a genre of news discourse*”, *Naukovy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya Filolohiia*, vol. 13, pp. 220–223.

4. *Universal declaration of human rights (UNO)*, since December 10, 1948, available at: <http://kr-admin.gov.ua/mol/molod/2.pdf> (access March 2, 2017).

5. Zdiuruk, S. and Kyiak, M. (2009), “*Zahalnonatsionalni audiovizualni media yak instrument translatsii yevropeiskyh tsinnosti*” [National audiovisual media as an instrument for Europe-

an values spreading], *The National Institute for Strategic Studies*, Kyiv, Ukraine, available at: <http://old.niss.gov.ua/monitor/januar2009/3.htm> (access March 2, 2017).

6. Malezhyk, D. and Khomenko, H. (2015), “Vplyv internetu na formuvannia informatsiinoho prostoru v Ukraini”, *Perspektyvni napriamky svitovoi nauky: zbirnyk statei uchasykiv 32nd mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii “Innovatsiyni potentsial svitovoi nauky 21st storichchia”* (April 2-7th) [The influence of Internet on Ukrainian infosphere. Proceedings of the 32nd International conference “Innovative potential of the world science”], vol. 1 – Nauky humanitarnoho tsykladu, Zaporizhzhia, Vydavnytstvo PGA, pp. 48–49.

7. Mordiyuk, A. (2014), “How to work with Internet-content to avoid being the victim of manipulation: advices for journalists from native and European experts”, *Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky*, vol. 56, pp. 240–246.

8. *MediaDriver* (2016), available at: <http://mediadriverv.com/> (access February 10, 2017).

9. Moroz, V. and Skoryk, M. (2016), *Veryfikatsiia v interneti* [Verification in the Internet], VUM online, available at: <http://online.vum.org.ua/course/veryfykatsiia-v-ynternete-kurs-dlya-zhurnalystov-2/> (access February 10, 2017).

10. Mudra, I. (2016), “The concept of “fake” and its views in the media”, *Tele- ta radiozhurnalistyka*, vol. 15, pp. 184–188.

11. “Posylyty borotbu z feikovymy novynamy zaklykav golova Yevroparlamentu” (2016), [The Head of European Parliament called for stepping up a struggle with fake news], In *Novyny nauky*, available at: http://novynynauky.com/news/posyliti_borotbu_z_feikovimi_novinami_zaklykav_glava_evroparlamentu/2016-12-19-4751 (access February 9, 2017)

12. Semeniyuk, R. (2017), “Yak ne staty zhertvoiu rosiyskoi propagandy, abo yak peretvoryty internet na detector brehni” [How to keep safe from Russian propaganda, or how to turn Internet into lie detector], In *Narodna armiya*, available at: <http://na.mil.gov.ua/43746-yak-ne-staty-zhertvoyu-rosijskoyi-propagandy-abo-yak-peretvoryty-internet-na-detektor-brehni> (access February 3, 2017).

13. Dewey, C. (2015), “What was fake on the Internet this week: Why this is the final column”, In *The Washington Post*, available at: https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2015/12/18/what-was-fake-on-the-internet-this-week-why-this-is-the-final-column/?utm_term=.76b963820579 (access February 9, 2017).

14. “Facebook zapuskaie novi instrumenty dlia vyrishennia problem iz feikamy” (2016), [Facebook launches a new instrument for solving problems with fakes], In *MediaSapiens*, available at: http://osvita.mediasapiens.ua/web/social/facebook_zapuskae_novi_instrumenti_dlya_virishennya_problem_iz_feykami/ (access February 9, 2017).

15. “Google plans to punish websites publishing fake news” (2016), In *skyNEWS*, available at: <https://news.sky.com/story/google-plans-to-punish-websites-publishing-fake-news-10658033> (access – February 9, 2017).

16. “VoxCheck: zhmuhiemo politykiv kazaty pravdu” [VoxCheck: we make politicians to tell truth], In *Velyka ideia*, available at: <https://biggggidea.com/project/voxcheck/> (access February 9, 2017).

Стаття надійшла до редакції 22.10.2017